

BOHEMIKÁ V SLOVENSKEJ PEDAGOGICKEJ KNIŽNICI V BRATISLAVE OD 16. DO 19. STOROČIA

KATARÍNA BOKROSOVÁ

Abstrakt: Zbierka bohemík zo 16. až 19. storočia obsahuje okrem komeniologickej literatúry aj ďalšie knižné publikácie a periodiká v českom jazyku, väčšinou z oblasti pedagogiky a príbuzných vedných odborov. Článok charakterizuje zbierku z jazykového, obsahového a polygrafického hľadiska. Najviac kníh pochádza z pražských vydavateľstiev z 19. storočia. Bližšia je charakteristika zaujímavých titulov zbierky bohemík.

Kľúčové slová: Bohemiká, staré tlače, periodiká, pedagogika, vydavateľstvá.

V Slovenskej pedagogickej knižnici v Bratislave sa nachádzajú aj publikácie v českom jazyku od 16. do 19. storočia a české periodiká z 19. storočia. Samostatná zbierka bohemikálnej tlače je uložená v Študovni historických tlačí, české periodiká z 19. storočia sú zaradené podľa signatúr časopisov medzi periodickou tlačou do roku 1918 v samostatne vyhradenom priestore v knižničnom sklade.

Kritéria výberu bohemikálnej tlače spomínaného obdobia boli nasledovné:

- knižné publikácie a periodiká v českom jazyku,
- tlače od 16. do 19. storočia vytlačené na území Česka a Moravy,
- publikácie, ktorých autori majú český pôvod alebo ich obsah sa týka Česka a Moravy.

Zbierka bohemík sa skladá z 550 knižných jednotiek, z ktorých niektoré tituly sa nachádzajú vo viacerých exemplároch. Okrem kníh vlastní knižnica aj 29 titulov (266 zväzkov) českých periodík, z nich 22 titulov s pedagogickou tematikou. Bohemikálne tlače získala knižnica postupne, buď darom od fyzických osôb a organizácií, alebo pravidelnou kúpou cez antikvariáty z rôznych miest bývalého Československa.

Rozloženie knižnej zbierky podľa storočí je nasledovné:

16. stor.	1
17. stor.	5
18. stor.	37
19. stor.	499

Najviac kníh (90 %) tvoria vydania z 19. storočia, z toho 72 vzniklo v prvej polovici 19. storočia. 16. storočie je zastúpené iba jedným titulom.

Podľa obsahu má zbierka nasledovné rozloženie:

pedagogika	40%
učeb. pre zákl. a stred. školy	15,50%
beletria	14%
encyklopédie a slovníky	8%
náboženstvo	7%
iné oblasti	15,50%

Najviac kníh tvoria pedagogické knihy, učebnice pre základné (obecné) a stredné školy, potom publikácie s beletristickým obsahom, ďalej slovníky a encyklopédie. Väčšinu kníh s náboženskou tematikou tvoria diela od J. A. Komenského (1592–1670). Ostatné sú z oblasti jazykovedy, literárnej vedy, filozofie, dejín, geografie a z iných oblastí.

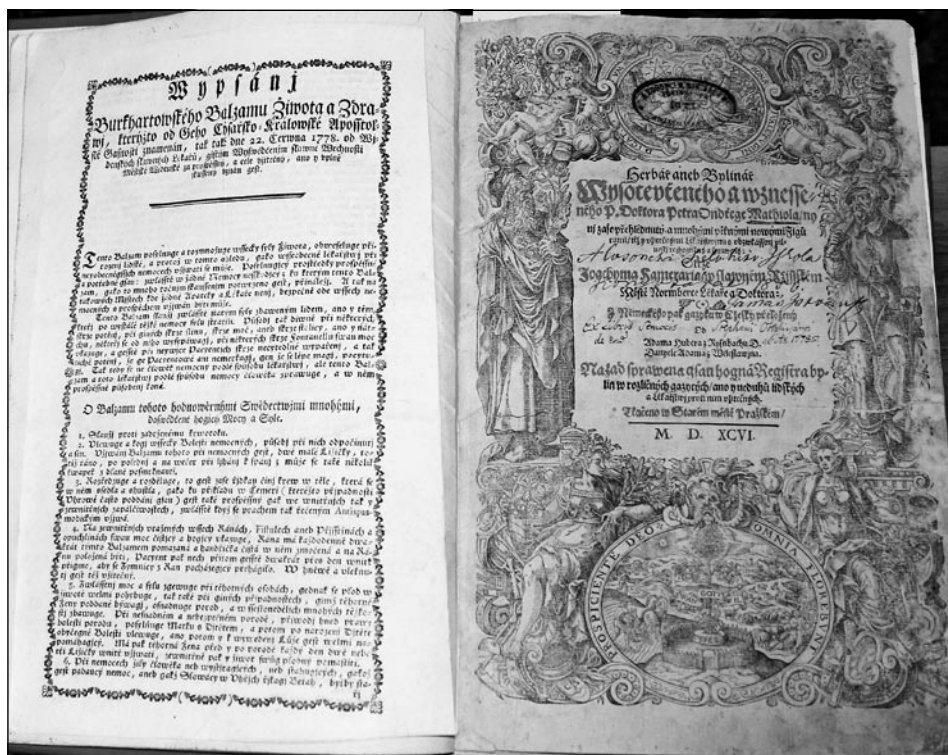
Jazykovo najzastúpenejšie sú tituly v českom jazyku, potom v nemeckom a latinskom jazyku. Rozloženie jednotlivých titulov podľa jazykov:

Podľa jazyka	
český jazyk	80%
nemecký jazyk	13%
latinský jazyk	4%
ostatné jazyky	3%

Podľa miesta vydania má zbierka nasledovné rozloženie:

Podľa miesta vydania	Počet titulov
Praha	420
Viedeň	21
Brno	17
Opava	13
Hradec Králové	8
Rychnov nad Kněžnou	8
Olomouc	7
Berlín	6
Kutná Hora	5
Ružomberok	4
Ostatné mestá	41

Najväčšiu skupinu zbierky tvoria knihy, ktoré vznikli v pražských tlačiarňach a vydavateľstvách.

Obrázok č. 1: Titulný list *Herbára* z r. 1596 a vložený leták z 18. storočia.

MATTIOLIOHO HERBÁŘ ANEB BYLINÁŘ Z ROKU 1596

Druhé vydanie Mattioliho publikácie *Herbář aneb Bylinář* z roku 1596 patrí medzi najzáčajšie historické tlače, ktoré knižnica vlastní. Exemplár bol pôvodne veľmi poškodený, listy roztrhané a znečistené škvrnami od zatečenia, polokožená väzba bola celkom zničená, chrbát knihy bol rozdrobený mechanickým poškodením. V roku 1998 získala knižnica zo Sorosovej nadácie Otvorenej spoločnosti finančné prostriedky, za ktoré sa podarilo reštaurovať tri knihy z historického fondu, medzi nimi bol aj Herbář. Reštaurovateli vyčistili a doplnili zničené listy a vyhotovili aj novú koženú väzbu. Reštaurovaná kniha je kompletná, chýbajú iba strany 340 a 341.

Mattioliho dielo z roku 1596 z oficiíny Daniela Adama z Veleoslavína (1546–1599) je z obsahovej a polygrafickej stránky významným dielom českej botanickej a farmaceutickej literatúry a vo veľkej miere ovplyvnilo vývin českej odbornej literatúry.¹ Mattioliho diela v českom a v nemeckom preklade sa používali aj na území Slovenska, svedčí o tom aj pomerne veľa exemplárov jeho diel, ktoré sa nachádzajú v rôznych štátnych a cirkevných knižniciach, okrem iného aj v Slovenskej národnej knižnici v Martine a v Univerzitnej knižnici v Bratislave. Mattioliho spisy slúžili v neskoršom období pre botanikov, lekárov a lekárnikov na území dnešného Slovenska aj ako podklady pre ďalšie publikácie podobného obsahu.²

- 1 DRÁBEK, J. Význam Mattioliho pro farmacii. In: *Vědecká zasedání k dějinám biologie. Vývoj botaniky na Moravě*. P. A. Mattioli. Praha, 1979, s. 207–208.
- 2 HRABOVEC, I. Ohlas a vplyv Mattioliho diela na Slovensku. In: *Vědecká zasedání k dějinám biologie. Vývoj botaniky na Moravě*. P. A. Mattioli. Praha, 1979, s. 189–193.

Do exemplára Herbára, ktorý sa nachádza v knižnici, bol vložený leták z konca 18. storočia. V novogotickom písme a v českom jazyku napísaný dvojstranový „reklamný leták“ propaguje veľmi účinný balzam pod názvom *Wypsaný Burkhartowského Balzamu Žiwota a Zdrawj...* Autor letáku v 13 bodoch podrobne vymenúva všetky choroby, na ktoré má údajne balzam blahodarný účinok. Aj tento vložený leták svedčí o tom, že herbár z konca 16. storočia bol používaný ešte aj v 18. storočí.

BOHEMIKÁ ZO 17. STOROČIA

Zo 17. storočia pochádza 5 bohemiík, z toho tri diela od Komenského: *Eruditionis Scholasticae Atrium, rerum...* (Norimberg 1659), *Janua linguarum reserata aurea* (Lipsko 1666) a *Ianua Aevra Reserata quatuor linguarum...* (Geneva 1676), o ktorých som sa už podrobnejšie zmienila v zborníku *Bibliotheca Antiqua* z roku 2014.³

Ďalšie dve tlače zo 17. storočia sú básnické zbierky spojené do jednej väzby. Autorom prvej zbierky je francúzsky jezuita a básnik Pierre-Juste Satuel (1613–1662), kniha vyšla v roku 1684 v pražskej jezuitskej tlačiarni pod názvom *Lusus Poetici Allegorici*. Zbierka alegorických básní je najlepšie dielo autora, poetické hry na zvieracie témy mali veľký úspech a zbierka vychádzala vo viacerých vydaniach až do 19. storočia. Druhé dielo je zbierka epigramov *Epigrammatum Selectorum Libri V.* od jezuitského básnika Bernarda Bauhuisa (1575–1614), vyšla v tej istej tlačiarni v roku 1685.⁴

BOHEMIKÁ Z 18. STOROČIA

Z 18. storočia pochádza 37 knižných publikácií, väčšina z nich vyšla v nemeckom a latinskom jazyku. Najimpozantnejšia a bohato ilustrovaná je kniha pod názvom *Historia de Ducibus ac Regibus Bohemiae...* od Bohuslava Balbína (1621–1688) z roku 1735. V barokovom štýle ozdobená historická kniha je druhé vydanie siedmeho zväzku *Miscellanea Historia Regni Bohemiae* pojednávajúca o českých panovníkoch. Portréty českých vládcov vyhotovil rytec nemeckého pôvodu Anton Birkhart (1677–1748). Balbínovo dielo vytlačili tiež v pražskej tlačiarni Typis Universitatis Carolo-Ferdinandae, in Collegio Societatis Jesu.⁵

Obrázok č. 2:
Prvý český preklad tragédie Makbet z roku 1786.

- 3 BOKROSOVÁ, K. Zbierka komenián zo 17. až 19. storočia v Študovni historických tlačí Slovenskej pedagogickej knižnice v Bratislave. In: KRUŠINSKÝ, R. – VINTROVÁ, T. (eds.). *Bibliotheca Antiqua 2014. Sborník z 23. konferencie*. Olomouc: Vědecká knihovna v Olomouci, 2014, s. 30–36.
- 4 Na základe cisárskoho nariadenia od druhej pol. r. 1656 museli jezuiti používať spoločné impresum Typis Universitatis Carolo-Ferdinandae, in Collegio Societatis Jesu ad sanctum Clementem. Jezuiti používali túto autorskú tiráž iba v latinských publikáciách.
- 5 KUČERA, J. P. *Bohuslav Balbín a jeho místo v české kultuře*. Praha: Vyšehrad, 1983, 415 s.

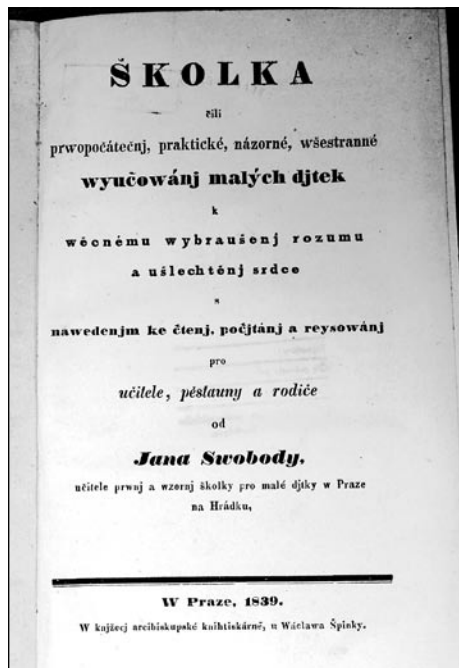
Z knižničného hľadiska je zaujímavá zbierka 13 kníh, ktoré vyšli v rokoch 1784 a 1785 v nemeckom jazyku a pochádzajú z tlačiarne Josefa Jiřího Trasslera (1759–1816) z Opavy (Troppau). Ako posesorský údaj je uvedený vo všetkých knihách meno Charlotte de Kratter, pravdepodobne bola vlastníčkou týchto kníh.

Medzi bohemiakmi z konca 18. storočia nájdeme aj prvý český preklad Shakespeareovej tragédie pod názvom *Makbet. Truchlohra w pěti gednánjch od Sakespaera. W češtinu uwedená od Karla Hynka Tháma* (1763–1816). Ako preklad známej tragédie v neveršovanej podobe bola vytlačená v roku 1786 v Prahe u Jana Ferdinanda Schönfelda. Thám neprekladal z anglického originálu, ale z neveršovanej nemeckej predlohy od Franza Josepha Fischera, ktorá vyšla v Prahe u Wolfganga Gerleho v roku 1777. Fischer prekladal do nemčiny pre pražské divadlo aj ďalšie tragédie od Shakespeara.⁶

ČESKÁ LITERATÚRA V 19. STOROČÍ

Väčšina bohemiakálnej tlače z 19. storočia je z oblasti pedagogiky. Medzi titulmi nájdeme učebnice pre základné (obecné) školy, gymnáziá a stredné odborné školy, rôzne metodické a teoretické diela od významných pedagógov, niekoľko kníh z oblasti špeciálnej pedagogiky, základné diela českej kmenologickej literatúry, ale aj literatúru pre deti a mládež.

V prvej polovici 19. storočia vyšli knižné publikácie s pedagogickou tematikou v českom jazyku pomerne v malom množstve, autormi týchto kníh boli často kňazi, ktorí aj vyučovali na rôznych školách. Od Aleša Vincenca Pařízka (1748–1822), pedagóga a dominikána pražského pôvodu z doby osvietenstva pochádzajú štyri tituly: *O pravém způsobu cvičení mládeže* (1797), *Über Lehrmethode in Volksschulen* (1810), *Obráz dokonalého učitele* (1822), *Pravidlá českého dobropísemnosti* (1831). V roku 1798 pricestoval Pařízek do Viedne, aby predkladal ministrovi von Rotterhanovi plán, ktorý vyhotovil na zdokonaľovanie školského systému. Jeho návrhy boli prijaté a za svoje zásluhy bol aj vyznamenaný.⁷ Pražský učiteľ a riaditeľ školy nemeckého pôvodu Amand Schindler (1742–1782) svoje názory na zmodernizovanie vyučovania napísal vo svojom diele *Der Hauslehrer oder Beyträge zum Privatunterrichte...*, ktoré vyšlo v Prahe v roku 1778. Český pedagóg a priekopník v oblasti predškolskej výchovy Jan Vlastimír Svoboda (1803–1844) po založení „opatrovne“, čiže materskej školy v pražskom Novom Měste, svoje skúsenosti zhrnul v knihe *Školka čili prwopočátečnj, praktické,*

Obrázok č. 3:
Školka čili... od J. V. Svobodu z roku 1839.

6 PŘÍDALOVÁ, J. Překlad Macbetha z konce 18. století (H. Kukla). In: *Theatralia. Revue současného myšlení o divadelní kultuře*. Brno: Masarykova univerzita, 2010, s. 94–106.
7 WURZBACH, C. von. Pařízek, Alexius Vincenz. In: *Biographisches Lexikon des Kaiserthums Österreich*. Band 21. Wien: Verlag Zamarski, 1870, s. 314–316.

názorné, všestranné vyučovaný malých djtek ... pro učitele, pěstauuny a rodiče, ktorá vyšla v Prahe v roku 1839.⁸

V prvej polovici 19. storočia začala vychádzať aj literatúra pre deti a mládež v českom jazyku, ktorá mala ešte veľmi poučný a výchovný ráz. Knihu z roku 1807 pod názvom *Ladislav a djtky geho. Příběh pro mládež* napísal kňaz a vlastenecký spisovateľ Vojtěch Nejedlý (1772–1844). Malá knižka pod názvom *Mrawné a krátké propowjdky a podobenstwj na obdarowánj skolnj mládeže* vyšla v roku 1824 nákladom Jana Pospíšila v Hradci Králové, autorom je kňaz, jazykovedec a obrodenecký spisovateľ Matěj Josef Sychra (1776–1830).

V druhej polovici 19. storočia sa v čoraz väčšom počte tlačili učebnice a metodické knihy v českom jazyku. Veľké české tlačiarne a nakladateľstvá vydávali aj periodiká ako *Vesmír. Obrázkový časopis pro šíření věd přírodních* (Eduard Grégr), *Osvěta. Listy pro rozhled v umění, vědě a politice* (V. Vlček), *Věstník českých profesorů* (J. Otto), *Paedagogium. Měsíčník pro zájmy vychovatelské* (Fr. A. Urbánek).

Medzi úspešné pražské vydavateľstvá a kníhkupcov patrili aj František Řivnáč (1807–1888), ktorý sa stal najprv spoločníkom v kníhkupectve Kronberger & Weber (firma sa časom premenovala na Kronberger & Řivnáč). Řivnáč si neskôr založil vlastné kníhkupectvo v provizórnom sídle Českého muzea, v centre národného života.⁹ U Řivnáča vyšlo aj dvojzväzkové dielo od Karla Jaromíra Erbena (1811–1870) *Wýbor z literatury české. Díl 1, 2.* (1845, 1868), diela Františka Ladislava Čelakovského (1799–1852) alebo v roku 1853 od Ludovita Štúra (1815–1856) *O národních písních a pověstech plemen slovanských*.

Ignác Leopold Kober (1825–1866) bol ďalším veľkým pražským tlačiarom, vydavateľom a kníhkupcom, ktorý sa nebál ani veľkých knižných projektov ako encyklopédie alebo slovníky. U neho vychádzali aj súborné diela veľkých českých spisovateľov a básnikov (J. K. Tyl, K. H. Mácha, Fr. L. Čelakovský, B. Němcová).¹⁰ Kober vydával aj učebnice a metodické knihy, ako napríklad od J. Sokola: *Dějepisná čítanka pro mládež* (1892) a *Věcné učení na školách obecných* (1896) alebo od Fr. Krejčího: *Logika pro školy* (1898), od M. Tyrša *Základové tělocviky* (1889), od J. Durdíka *Poetika* (1881). V Koberovom nakladateľstve vyšli aj diela slovenských spisovateľov a básnikov ako v roku 1878 zbierka *Spisy básnické* od Andreja Sládkoviča (1820–1872) alebo diela Jána Kollára (1793–1852).

Český kníhkupec a neskôr aj hudobný vydavateľ František Augustín Urbánek (1842–1919) v roku 1861 nastúpil ako praktikant do veľkého vydavateľstva I. L. Kobera. Keď majiteľ zomrel, Urbánek riadil do roku 1870 celý podnik, kým Koberov syn nedosiahol plnoletosť. V roku 1872 otvoril v Prahe vlastné nakladateľstvo a kníhkupectvo a stal sa významným českým vydavateľom. Na začiatku svojho podnikania sa zameriaval hlavne na pedagogickú literatúru a na knihy pre mládež.¹¹ Vydával aj pedagogické časopisy (*Paedagogium. Posel z Budče. Učitelské listy. Komenský*), z ktorých niektoré ročníky sa nachádzajú aj v časopiseckom fonde knižnice.

Jan Otto (1841–1916) patrí medzi českých veľkopodnikateľov v oblasti kníhkupectva a vydavateľstva. Okrem veľkých projektov, ako bol *Ottův slovník naučný*, ktorý vychádzal v 27 zväzkoch v rokoch 1888 až 1908, vydával časopisy a publikácie z rôznych odborov.¹²

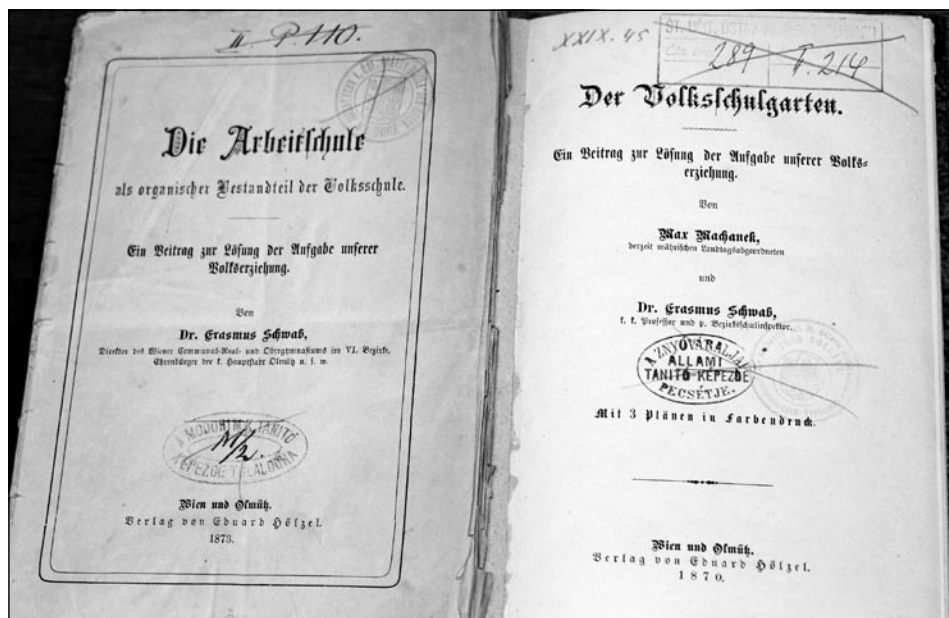
8 Jan Svoboda, prvni vzorní učitel na opatrovně na Hrádku v Praze. In: SVĚTOZOR, 1869, roč. 3, č. 41, s. 330–331.

9 František Řivnáč. *Světobzor* 1888, roč. 22, č. 33, s. 526.

10 *Humoristické listy*, roč. 26, 1884, č. 13, s. 100.

11 Nadace Fr. A. Urbánka [on-line], [cit. 2015-09-30]. Dostupné z: <http://www.nadacefaurbanka.cz>

12 KOLÁŘ, F. Osobnosti české minulosti. Jan Otto – knihtiskař a nakladatel. In: *Historický obzor*, 1997, roč. 8, č. 3–4, s. 91–93.

Obrázok č. 4: Metodické knihy z vydavateľstva Eduard Hölzel.

V knižnici nájdeme aj knihy z oblasti pedagogiky ako *Vyšší výchova dívčí ve Francii* (1899) od Fr. Drtinu, *Život J. A. Komenského* (1892) od Fr. J. Zoubka alebo diela českého pedagóga, komeniológa a psychológa Jana Nepomuka Kaprasa (1847–1931) *Duševěda zkušebná pro střední školy* z roku 1884 (prvá česká učebnica psychológie v modernejšom zmysle slova) alebo *Nástin filosofie J. A. Komenského* (1894) a ďalšie.

Knižnica vlastní aj niekoľko tlačí s pedagogickou tematikou od nakladateľa Eduarda Hölzela (1817–1885), ktorý mal vydavateľstvo v Olomouci a vo Viedni. Hölzel otvoril v roku 1844 v Olomouci knižný, umelecký a hudobný obchod, neskôr svoje podnikanie rozšíril aj do iných miest. Kňaz a profesor na vyššom gymnáziu Blasius Kozenn (1821–1871) v roku 1858 prehovoril Hölzela, aby navrhol a produkoval taký školský atlas, ktorý ešte v monarchii neexistoval. Hölzel kúpil v roku 1861 vo Viedni litografický ústav a založil geografický ústav a vydavateľstvo Eduard Hölzel. Od tejto doby vydával rôzne školské atlasy, učebnice a odborné knihy. Pod názvom *Kozenn-Atlas* vyšiel známy školský atlas, ktorý sa používal viac ako 100 rokov.¹³ V knižnici nájdeme z vydavateľstva Hölzel metodické knihy *Der Volksschulgarten* (1870) od Maxa Machaneka a Erasmusa Schwaba, *Die Arbeitsschule als organischer Bestandtheil der Volksschule* (1873) od E. Schwaba a školský historický atlas od F. W. Schuberta *Atlas Antiquus. Historicko-geografický atlas školní Starověku* z roku 1887.

Bohemikálne tlače zo 16. až 19. storočia predstavujú významnú časť historického fondu knižnice. Odborní pracovníci zbierali vedome a systematicky publikácie z oblasti pedagogiky a príbuzných odborov v českom jazyku a vytvorili zaujímavý výber českej odbornej literatúry, ktorý môžu čitatelia využiť pri vysokoškolskom štúdiu a pri vedeckom výskume.

¹³ Hölzel, Eduard. In: *Österreichisches Biographisches Lexikon 1815–1950*. Band 2. Wien: Verlag der Öster. Akademie der Wissenschaften, 1959, s. 359–360.

COLLECTION OF BOHEMIAN BOOKS FROM THE 16TH TO THE 19TH CENTURY IN THE SLOVAK PEDAGOGIC LIBRARY IN BRATISLAVA

Summary: The collection of Bohemian books from the 16th to the 19th century contains in addition literature about and of Comenius and other major Czech book publications and periodicals, especially in the field of pedagogy and related disciplines. Characteristics dates of the collections of language, contents and printing terms. Most books of the collection come from Prague publishing houses from the 19th century. Some interesting dates about titles of Bohemian printing.

Key words: Bohemian books, old prints, pedagogy, publishing houses.

Mgr. Katarína Bokrosová (*1960)

Odborná pracovníčka vedeckej knižnice zameranej na oblasť výchovy a vzdelávania, zaoberá sa aj historickými knihami hlavne z oblasti pedagogiky a publikuje odborné články. Pravidelne organizuje tematické výstavy historických kníh v Študovni starých tlačí Slovenskej pedagogickej knižnice v Bratislave a poskytuje odborné konzultácie z oblasti staršej pedagogickej literatúry.